# PROF. DR. MUSTAFA ÖZKAN'A ARMAĞAN KİTABI

## Cilt 1

Editör
**Doç. Dr. İsmail Taş**

**BKY-Babıali Kültür Yayıncılığı: 467**

**Eser Adı**
**Prof. Dr. Mustafa Özkan'a Armağan Kitabı**

**Editör**
Doç. Dr. İsmail Taş

**Mizanpaj**
DBY Ajans

**Kapak Tasarımı**
Sercan Arslan

© Yayın Hakları
**BKY-Babıali Kültür Yayıncılığı**'na aittir.

1. Baskı: İstanbul 2025
**Cilt 1 ISBN:** 978-625-5780-34-8
**Takım ISBN:** 978-625-5780-33-1
**Sertifika No:** 12393

**babıali kültür yayıncılığı**
Oruç Reis Mahallesi Tekstilkent Caddesi
B 16 Blok No: 14 Esenler / İstanbul
Tel: 0212 438 47 78 Faks: 0212 438 57 78
bky@bky.com.tr

**Baskı ve Cilt**
Çalış Ofset Matbaacılık Ltd.Şti.
Davutpaşa Cad. Yılanlı Ayazma Sok.
Örnek İş Merkezi No: 8 Topkapı/İstanbul
Tel 0212 482 11 04
Sertifika No: 45159

# Hatiboğlu'nun Ferah-Nâmesi ile Erzurumlu Darìr'in Yüz Hadis Yüz Hikâyesi Üzerine

**On Hatiboğlu's Ferah-Nâme and Erzurumlu Darir'*s***
***Hundred Hadiths, Hundred Stories***

**Hatice Şahin**

Prof. Dr., Bursa Uludağ Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi, Türk Dili Ve Edebiyatı, Yeni Türk Dili Anabilim Dalı Öğretim Üyesi

## Özet

13- 15. yüzyıllar arasında Anadolu'da farklı bilim dallarında ve edebi nitelikli çok sayıda eser ortaya çıkmıştır. Bu eserler, bir yandan Anadolu coğrafyasının ilmi edebi gelişimine katkıda bulunurken diğer taraftan Türk dilinin işlenerek gelişmesini, daha sonra kural haline gelecek temayüllerin yerleşmesini, dilin anlatım yollarının çeşitlenmesini ve zenginleşmesini sağlamıştır. Meydana getirilen telif eserlerin yanında tercüme niteliğindeki eserler ayrıca Türk dilinin diğer diller, özellikle Arapça ve Farsça karşısında kendini gösterme ve direncini artırma özelliğini de güçlendirmiştir. Hadis tercümeleri de bu bağlamda önemli işlev gören dini, didaktik kimi zaman da edebi özellik taşıyan eserlerdendir. Anadolu'da hadis derleme ve tercüme etme geleneğinin başlaması ve gelişmesinde iki eser, büyük önem taşır. Bunlardan biri Erzurumlu Darîr tarafından yazılan mensur Yüz Hadis Yüz Hikâye, diğeri de Hatiboğlu tarafından yazılan manzum Ferah-nâme'dir. İlk olmaları, aynı yüz hadis ve hikâyeyi aynı düzende sunmaları gibi özellikler bu iki eseri birbirine yaklaştırmaktadır. Ancak bu yakın ilişki, eserlerin yazılış biçimleri ve yazarları açısından farklı görüşlerin ortaya çıkmasına da sebep olmuştur. Bazı araştırmacılar, her iki eserin de aynı kaynaktan tercüme yapmış olabileceğini, bazıları, Hatiboğlu'nun Ferah-nâme'yi yazarken Darîr'e atfedilen Yüz Hadis Yüz Hikâyeden çokça yararlandığını düşünmektedir. Bazı araştırmacılar ise her iki eserin

de Hatiboğlu tarafından yazılmış olabileceğini savunmaktadır. Bu görüşlerle ilgili bir sonuca ulaşılabilmesi için başka delillerle beraber metinlerin filolojik açıdan incelenmesi, dil özelliklerinin de göz önünde bulundurularak karşılaştırılmasının gerektiği açıktır. Bu düşünceden hareketle bu yazıda sadece birinci hadis ve hikâyenin söz varlığı açısından karşılaştırılması amaçlanmıştır.

**Anahtar Kelimeler**: Eski Anadolu Türkçesi, tercüme, hadis tercümesi, Hatiboğlu, Erzurumlu Darîr

**Abstract**

Between the 13th and 15th centuries, a wide variety of scholarly and literary works were produced in Anatolia across different disciplines. These texts not only contributed to the intellectual and literary development of the region but also played a vital role in refining and evolving the Turkish language. They helped establish linguistic tendencies that would later become standardized rules and enriched the expressive range of the language. Alongside original compositions, translated works further strengthened the visibility and resilience of Turkish—particularly in relation to Arabic and Persian. Hadith translations, in this context, held important functions as religious, didactic, and sometimes literary works. Two texts are particularly significant in the development of the tradition of compiling and translating hadiths in Anatolia: the prose work Yuz Hadis Yuz Hikâye ("One Hundred Hadiths, One Hundred Stories") by Erzurumlu **Darîr**, and the poetic Ferah-nâme by Hatiboglu. Their early nature and the fact that they present the same hundred hadiths and stories in the same order bring these two works closer together. However, this close relationship has also led to differing opinions regarding the works' writing styles and authors. Some researchers believe that both works may have been translated from the same source, while others suggest that Hatiboğlu drew heavily on the Hundred Hadiths and Hundred Stories attributed to **Darîr** when writing the Farahname. Others argue that both works may have been written by Hatiboglu. To reach a conclusion on these views, it is clear that philological analysis and linguistic comparison of the texts are necessary. Based on this understanding, this article aims to compare only the vocabulary of the first hadith and the story.

**Keywords:** Old Anatolian Turkish, translation, hadith translation, Hatiboğlu, Erzurumlu Darîr

13- 15. yüzyıllar arasında Anadolu'da farklı bilim dallarında ve edebi nitelikli çok sayıda eser ortaya çıkmıştır. Bu eserler, bir yandan Anadolu coğrafyasının ilmi edebi gelişimine katkıda bulunurken diğer taraftan Türk dilinin işlenerek gelişmesini, daha sonra kural haline gelecek temayüllerin yerleşmesini, dilin anlatım yollarının çeşitlenmesini ve zenginleşmesini sağlamıştır. Meydana getirilen telif eserlerin yanında tercüme niteliğindeki eserler ayrıca Türk dilinin diğer diller, özellikle Arapça ve Farsça karşısında kendini gösterme ve direncini artırma özelliğini de güçlendirmiştir. Hadis tercümeleri de bu bağlamda önemli işlev gören dini, didaktik kimi zaman da edebi özellik taşıyan eserlerdendir.

Kuran-ı Kerimden sonra İslâm'ın kaynağı olarak yerini alan hadislerin bir araya getirilmesi işi, H. I. yüzyıl sonlarında başlamış, derli toplu hadis eserlerinin ortaya çıkışı ise bir sonraki yüzyıla kalmıştır[1].

Kırk hadisin veya yüz hadisin seçilerek bir araya getirildiği ve kırk hadis yüz hadis tercümeleri olarak anılan eserlerin Türk dilinde ilk örneği, Harezm sahasında Mahmud b. Ali tarafından yazılan yine mensur biçimde kaleme alınmış Nehcü'l-Ferâdis adlı 40 hadis eseridir. Türkçe ilk manzum kırk hadis tercümesi ise Kemal Ümmi'nin 815/1412'de tercüme ettiği Kırk Armağanı'dır[2].

Anadolu'daki ilk yüz hadis tercümesinin ise Erzurumlu Darîr'e ait olduğu kabul edilir. Erzurumlu Darîr'in mensur olarak kaleme aldığı eserden sonra ilk manzum yüz hadis çevirisi Hatiboğlu tarafından yazılmıştır.

Kendisinden sonra Anadolu'da yazılan çok sayıda yüz hadis tercümeleri arasında da önemli bir yere sahip olan Ferah-nâme, hadisleri, hadisler yoluyla İslâm'ın gereklerini halka öğretmek amacıyla eserde ismi belirtilmeyen Arapça bir eserden tercüme edilmiştir. Aruzun Fâilâtün/ Fâilâtün/ Fâilün kalıbıyla (Bir bölümde farklı bir kalıpla) şairin bir başka eseri olan Bahrü'l-Hakâyık'tan yaklaşık on yedi yıl sonra yazılmıştır[3].

Ferah-nâmeyle ilgili çalışmaların sayısı her geçen gün artmaktadır. Eserin yurt içinde ve yurt dışında bilinen ve yeni tespit edilen nüshaları farklı bakış açılarıyla yeniden ele alınmakta eser farklı değerlendirmelere konu olmaktadır. Eserle ilgili son olarak İsmail Taş, tespit ettiği Bosna nüshası üzerinden çalışma yapmıştır[4].

---

1 Talat Koçyiğit, *Hadis Tarihi*, Ankara, 1981, s. 200-205

2 Leyla Karahan, *Erzurumlu Darir*, Ankara, 1995, s.146-149

3 Hatice Şahin, *Ferah-nâme,* Bursa 2020, s. 21

4 İsmail Taş, "Hatiboğlu Muhammed'in Ferah-nâme Eseri Hakkında Bir Değerlendirme: Bosna Nüshası Örneği" *Karabük Türkoloji Dergisi*, 2023, *6*(2), 70-107.

Türk edebiyatında manzum yüz hadisleri incelediği doktora tezinde Öztoprak, Ferah-nâme dışında Kadri'nin Manzum Yüz Hadis Tercümesi, Latifi'nin Sübhatü'l-Uşşak, Halveti Muhyi'nin Gül-i Sadberg, Visali'nin Gül-i Sadberg ve Beliğ'in Gül-i Sadberg gibi eserleri teker teker ele alıp tanıtmıştır. Tespit edilen yüz hadisler üzerinde çeşitli ölçütleri kullanarak karşılaştırmalar yapmış, nazım şekilleri, aruz bahir ve kalıpları, beyit sayıları, telif veya tercüme oluşları üzerinde de durarak bu türde yazılan eserleri ayrıntılarıyla vermeye çalışmıştır. Buna göre bilinen manzum yüz hadis nüshaları arasında müellif hattı yoktur. Hatiboğlu ve Kadri'nin eserleri dışında kalanlar tercüme değil telif niteliğindedir. Eldeki yüz hadisler içinde en hacimli olanı Ferah-nâme'dir. Manzum yüz hadisler içinde nüsha sayısı en fazla olanı ve dolayısıyla en çok rağbet edileni Latifi'nin Sübhatü'l-Uşşak adlı eseridir. Yine aynı eserdeki bilgilere göre bu eserlerden Ferah-nâme ve Beliğ'in Gül-i Sadberg eserinin telif tarihi kesin olarak belli, diğerlerinin tarihi ise ancak tahmin edilmektedir. Eldeki eserlerin bazıları sadece mesnevi, bazısı sadece kıt'a, bazıları ise kıt'a ve mesnevi biçiminde yazılmakla beraber Ferah-nâme baştan sona mesnevi biçimindedir[5].

XIV. yüzyılın ikinci yarısında yaşayan H. 779 'da Mısır'a giden, orada kendini bilgisi ve karakteriyle kendini kabul ettiren ve burada önemli eserler yazan Erzurumlu Darîr'e ait olduğu kabul edilen mensur yüz hadis tercümesi, yukarıda da belirtildiği gibi türünün ilk örneği olması açısından büyük önem taşımaktadır. Farklı nüshaları bulunan eser üzerinde Erkan tarafından 1979 yılında hazırlanan yüksek lisans tezinde eserin nüshaları, müstensihleri hakkında ayrıntılı bilgi verilmiştir [6].

Bu iki eserin biri mensur diğeri manzum yüz hadis yüz hikâyeyi ele almasının dışında hadislerin ve hatta hikâyelerin de aynı olması açısından ilgisi bulunmaktadır. İncelediği yüz hadislerin birbirinden farklı hadisleri ele alan, farklı düzende ve sırada hazırlandığını ortaya koyan Öztoprak, bu manzum ve mensur yüz hadisler arasındaki ilgiyi fark edip biri mensur diğeri manzum olan bu iki eserin henüz tespit edilemeyen bir başka eserden tercüme edilmiş olabileceğini ifade etmiştir [7].

Erkan, Darîr'in eserini hazırlarken hadislerin alındığı kaynak eserin "Fazlu'llah İbn Nasıru'l-áavri el-İmadî'nin Tuhfatü'l-Mekkiyye ve Ahbâru'n-Nebeviyye"

---

5 Nihat Öztoprak, *Klasik Türk Edebiyatında Manzum Yüz Hadisler*, Yayımlanmamış Doktora Tezi, İstanbul, 1993, s.13-15

6 Mustafa Erkan, *Yüz Hadis Yüz Hikâye*, yayımlanmamış Yüksek Lisans tezi, Ankara, 19779, s. X

7 Nihat Öztoprak, *Klasik Türk Edebiyatında Manzum Yüz Hadisler*, (Yayımlanmamış Doktora tezi), İstanbul, 1993, s.92

olduğunu yazmıştır. Araştırmacıya göre Darir, bu eserde bulunan 159 hadisten 100 tanesini seçerek tercüme etmiş bazıları İmadî'nin kitabında bulunmamasına rağmen her hadisten sonra bir hikâye eklemiş, eserini serbest tercüme ve telif niteliğinde hazırlamıştır."[8] Erkan, bir başka çalışmasında Ferah-nâme'de görülen Darîr'in eseriyle olan büyük benzerliği Hatiboğlu'nun Darîr'in eserinden yararlanmasına bağlamıştır.

"*Ferah-nâme*'deki hadis ve hikâyeler Darîr'in *Yüz Hadis ve Yüz Hikâye* adlı eserindekilerle tamamıyla aynıdır. Darîr'in eseri, Fazlullah b. Nâsırü'l-Gavrî el-İmâdî'nin *Tuḥfetü'l-Mekkiyye ve aḫbârü'n-nebeviyye* adlı eserinden yapılmış seçmelerden meydana gelmiştir. Eğer böyle bir seçmeden ibaret başka bir ortak Arapça kaynak yoksa Hatiboğlu Darîr'in eserini küçük değişikliklerle nazma çekmiştir denebilir. Darîr'in kelime ve cümlelerinden bazılarının *Ferah-nâme*'de tekrar edilmesi de Hatiboğlu'nun bu eserden istifade ettiğini gösterir. Müellif eserini tercüme olarak nitelendiriyorsa da o devrin diğer eserlerinde görüldüğü gibi daha ziyade serbest tercüme yolunu seçmiş ve yaptığı ilâvelerle kitap yarı yarıya telif niteliği kazanmıştır[9].

Ferah-nâme'nin Bosna nüshası üzerinde gerçekleştirdiği çalışmada Taş da Hatiboğlu'nun eserini Erzurumlu Darir'den yararlanarak hazırladığını söylemiştir.

"*Ferah-nâme,* Hatiboğlu'nun en büyük eseri olarak bilinmektedir. Hatiboğlu'nun hayatı ilgili bilgilere bu eser sayesinde ulaşılmıştır. Eser, 829 (1426) yılında tamamlanmıştır. Ferah-nâme, Darîr'in *Yüz Hadis ve Yüz Hikâye* tercümesinden faydalanılarak kaleme alınmış bir hadis tercümesidir. Bu bakımdan Ferah-nâme'de hadis tercümelerinin daha iyi anlaşılabilmesi için bazı hikâyelere, dinî ve ahlâkî öğütlere yer verirken namaz, oruç, hac, niyet, ihlas, cömertlik gibi konuları işleyerek hadislerle İslâm dininin esaslarını öğretmeyi amaç edinen nazma yer verilmiştir[10]." Özkan, Ferah-nâme'de her hikâyenin sonunda verilen öğütlerin çokluğu ve çeşitliliği bakımından Ferah-nâme'nin bir nasihatname olarak da kabul edilebileceğini ifade etmiştir[11].

---

8 Mustafa Erkan, *Yüz Hadis Yüz Hikâye*, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Ankara, 19779, s. X

9 (https://islamansiklopedisi.org.tr/ferahname--hatiboglu)

10 İsmail Taş, "Hatiboğlu Muhammed'in Ferahnâme Eseri Hakkında Bir Değerlendirme: Bosna Nüshası Örneği" *Karabük Türkoloji Dergisi*, 2023, 6(2), s.105.

11 Mustafa Özkan, *Türk Dilinin Gelişme Alanları ve Eski Anadolu Türkçesi*, İstanbul, 2009, s. 277

Ferah-nâme'yle ilgili dikkat çeken bilgiler veren Esat Coşan, eserin Erzurumlu Darîr'in Yüz Hadis Yüz Hikâye adlı eseriyle olan yakınlığına dikkat çekmiş, ilk olarak mensur yazılmış metnin daha sonra manzum olarak kaleme alındığına dair tespitini belirtmiştir.

"Mensur nüsha ile Ferah-nâme muhteviyatını tetkik ettiğimizde hadis ve hikâyelerin mevzu ve sıra itibariyle her iki eserde de aynı olduğunu gördük. Bunun üzerine daha yakından yaptığımız satır satır, kelime kelime karşılaştırmada ise biri manzum olduğu halde cümlelerin dizilişinde ve kelimelerde dahi ayniyet müşahede ettik. Adeta mensur nüshanın kelimeleri alınmış, bunların arasına nazmın ve veznin gerektirdiği bazı ilaveler yapılarak manzum Ferah-nâme meydana getirilmiştir[12].

Bu durumda Anadolu'da yüz hadis tercümelerinin biri ilk mensur, diğeri ilk manzum örneği olma özelliği taşıyan bu eserlerden mensur olanın önce, manzum olanın ondan yararlanılarak daha sonra yazıldığı fikri konuyla ilgili araştırmacılar tarafından kabul görmektedir. Bu açıdan bakıldığında Darîr'in Yüz Hadis Yüz Hikâye adlı eseri ile Ferah-nâme'nin çeşitli yönlerden tam olarak karşılaştırılmasının aradaki farkların ortaya konmasının ve değerlendirme yapılmasının doğru olacağı açıktır.

Öte yandan Coşan'ın yukarıda ifade edilen Ferah-nâme'nin Yüz Hadis Yüz Hikâye'den sonraki bir tarihte ona bakılarak yazıldığına dair tespitine ek olarak Darîr'e ait olduğu kayıtlara geçen mensur yüz hadisi de Hatiboğlu'nun yazmış olabileceğine dair görüş sunması, eserler ve nüshalar üzerinden geniş kapsamlı bir karşılaştırma yapma gereğini ortaya çıkarmıştır.

Coşan, bu fikri ortaya atarken öncelikle eldeki mensur yüz hadislerin Erzurumlu Darîr'e ait olduğunu gösteren herhangi bir delil bulunmadığını, nüsha kayıtları ve bazı dil özelliklerini de ortaya koyarak göstermeye çalışmıştır. Ayrıca Hatiboğlu'nun Ferah-nâme'deki açıklamalarından da yola çıkarak Hatiboğlu'nun manzum Ferah-nâme'yi mensur olandan yararlanarak yazdığını ama mensur olanı da Hatiboğlu'nun yazmış olduğunu söylemiştir.

"Mensur Yüz Hadis ile Ferah-nâme arasında çok büyük bir yakınlık vardır. Aralarındaki ilgi birinin diğerinden meydana getirilmesinden ve birinin diğerine esas olarak alınmasından ileri geliyor. Bu husus, kesin bir şekilde tezahür etmiştir. Birçok emare, mensur nüshayı da Hatiboğlu'nun hazırlamış olduğu fikrini teyit etmektedir. (Esasen bunu Hatiboğlu bizzat iddia etmektedir.) Mensur nüshayı da onun yazdığını kesin bir şekilde ret veya kabul edebilmek için şüphesiz yeni vesikalara

[12] M. Esad Coşan, *Hatiboğlu Muhammed ve Eserleri*, İstanbul, 2008, s.120.

ihtiyaç vardır. Fakat mevcut malumatla yetinerek bir hükme varmak gerekirse mensur nüshayı da onun yazdığını kabul, bize daha makul görünmektedir." [13]

Bu araştırma sonuçlarından aktarılanlar aslında mensur yüz hadisin kime ait olduğunun belirlenebilmesi için Erzurumlu Darîr'in ve Hatiboğlu'nun eserleriyle mukayese edilmesi sonra da mensur ve manzum yüz hadislerin ayrı bir mukayeseden geçirilmesi gerekliliğini ortaya koymaktadır. Coşan'ın yapmış olduğu mukayese ve değerlendirmeler bu konuda son derece önemli olmakla beraber kendisinin de ifade ettiği gibi son sözü söyleyebilmek için başka bilgilere ihtiyaç bulunmaktadır.

Bu durumdan hareketle eserlerin karşılaştırılması düşünülmüş, konuyu sınırlandırabilmek için 1. Hadis ve 1. Hikâye söz varlığı açısından incelemeye alınmıştır. Bu karşılaştırmanın her ne kadar birinin manzum, diğerinin mensur olmasının getirdiği bazı dezavantajlara sahip olsa da bir yandan dönemin söz dağarcığının aynı konuda ve düzende olsa bile göstereceği çeşitlilikleri ve mümkün olabilirse nüshalar arasındaki kelime seçimlerini ortaya koyabilme potansiyeline sahip olduğu düşünülmüştür.

Karşılaştırmak üzere kullanılan ilk metin, 1979 yılında Erkan tarafından hazırlanan yüksek lisans tezinde incelenen, eserin Süleymaniye Hacı Mahmut Efendi Bölümü 578/1 numarada kayıtlı H. 882 tarihli nüshasıdır[14].

Mensur yüz hadisin karşılaştırılmasında kullanılan ikinci metin, Sarı'nın Türkçede art zamanlı değişmeleri konu edindiği çalışmasında ele aldığı müstensihi Hızır bin Ahmet olan H. 846 tarihli DTCF Ktp. de korunan nüshadır[15].

Manzum yüz hadis ise Ferah-nâme'nin 100 hadis tercümeleriyle ilgili olarak Şahin tarafından hazırlanan çalışmada da esas alınan Kayseri Raşit Efendi Ktp. de 1074 numarada kayıtlı nüshasıdır[16].

---

13 M. Esad Coşan, *Hatiboğlu Muhammed ve Eserleri*, İstanbul, 2008, s.120.

14 Mustafa Erkan, *Yüz Hadis Yüz Hikâye*, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Ankara, 19779, s. 5

15 Mustafa Sarı, *Türkçede Art Zamanlı Değişmeler (Yüz Hadis Yüz Hikâye Örneği*), Ankara, 2007, s. 187

16 Hatice Şahin, Ferah-nâme, Bursa 2020, s. 22

## HADİS

| Yüz Hadis Yüz Hikâye I | Yüz Hadis Yüz Hikâye II | Ferah-nâme |
|---|---|---|
| -Rasül ḥażreti salla'l-lâhu aleyhi ve selleme buyurur kim 'ameller niyyete taʿalluḳ dutar. | -Resül ḥażreti salla'l-lâhu aleyhi ve selleme buyurur ki 'ameller niyyete taʿalluḳ dutar. | ḥaḳ resūli ḥaḳ buyırdı bu sözi<br>bu ḥadiṯüñ maʿnisidür eli gözi<br><br>her ʿamel niyyetle dir olur dürüst<br>zinhār olmañuz ḫayr işde süst |

| Yüz Hadis Yüz Hikâye I | Yüz Hadis Yüz Hikâye II | Ferah-nâme |
|---|---|---|
| -gişinün ʿamelinde niyyet neyise hemân ol girür yaʿni eger niyyeti Teñri hosnudluġıyise Teñri andan hoşnüd olur ve eger niyyeti ahiretise ahiret eline girür ve eger niyyeti dünyāyise dünyā eline girür ve eger hiç niyyeti yoġısa hiç ol ʿamelden fāyide bulmaz. Mesela bir gişi nemaz kılsa niyyet eylemese ol namaz mu'teber degüldür ve anuñıla borç ödenmez. Eger niyyetile ḳılurısa velikin ġarażı riyā olursa heman riyā ḥāṣıl olur, sevab ḥāṣıl olmaz. | -Gişinüñ ʿamelinde niyyeti neyise eline ol girür yaʿni niyyeti Tañrınuñ hosnuẕluġıyısa Tañrı andan hoşnuẕ olur. Ve eger niyyeti aḫiretse aḫiret eline girür ve eger niyyeti dünyāyısa dünyā eline girür. Eger hiç niyyeti yoġısa hiç nesne daḫı eline girmez. Meṣelâ bir gişi namaz kılsa niyyet eylemese ol namaz mu'teber degüldür. Anuñıla borcı ödenmez. Eger niyyetile ḳılursa likin ġarażı riyā olurısa heman riyā olur: sevab ḥāṣıl olmaz. | niyyeti yaʿni gişinüñ neyise<br>tañrınuñ ḫoşnudluġınayısa<br><br>tañrı andan ḫoşnūd olur dir resūl<br>şöyle buyurmışdur ol pāk-usūl<br><br>niyyeti ger aḫiretse gişinüñ<br>aḫiret olur ẓuhūrı işinüñ<br><br>dünyā ise dünyā girür eline<br>ʿavrat ise ʿavrat alur hem yine<br><br>niyyetüñ yoġısa nesne bulımaz<br>bil ki niyyetsüz nesne olımaz<br><br>niyyetile gişi başlaya namāz<br>niyyet itmese namāzı olımaz<br><br>muʿteber degül namāz niyyetsüzin<br>borç ödenmez anuñıla iy güzin<br><br>niyyetile ḳılurısañ iy ṣafā<br>işid imdi ne didi ol muṣṭafā<br><br>ger riyāyısa namazuñdan ġaraż<br>ḥāṣıluñ riyā olur girü ġaraż<br><br>fāyiden ne ḥāṣıl olmaz çün ṣevāb<br>ol namāzı ḳılma terk it yoḳ ṣevāb |

| Yüz Hadis Yüz Hikâye I | Yüz Hadis Yüz Hikâye II | Ferah-nâme |
|---|---|---|
| Bu ḥadisi Rasül ḥażreti ol vaḳtın buyurdı kim Mekkeden göçdi Medineye geldi. daḫı müsülmanlaruñ bir nicesi göçdiler. Ardınca geldiler. likin bu gelenlerüñ kimisi Teñriçün geldi, kimisi elüme nesne gire diyü geldi. kimisi elüme avrat gire diyü geldi. Rasül ḥażreti buyurdı kim her kimüñ ki göçüb geldügine garażı Teñrinüñ ve Peyġamberüñ hoşnüdlıġı ola aña dilegi ḥâsıl ola ve her kimüñ ki ġarażı dünya ola ya ʿavrat ola heman ol gire eline | Bu ḥadīsi Resül ḥażreti ol vaḳt buyurdı ki Mekke'den göçdi Medine'ye geldi. Müsülmanlaruñ bir nicesi daḫı göçdi. Resül'üñ ardınca geldiler. likin bu gelenlerün kimisi Tañrı içün geldi, kimisi elüme nesne gire diyü geldi. kimisi daḫı elüme ʿavrat gire diyü geldi. Resül buyurdı kim her kimüñ ki göçüb gelmekden garażı Tañrı hoşnüdlığı ola aña dilegi ḥâsıl ola. Her kimüñ ki ġarażı dünya ola yaḫud ʿavrat almaḳ ola heman eline ol gire ancaḳ | bu ḥadiṣ oldur resūl-i bā-ṣafā<br>ḳanda buyurmışdur işid muṣṭafā<br><br>mekkeden çünki sefer ḳıldı resūl<br>kim medineye gele ol pür-uṣūl<br><br>çok müselmānlar bile geldi ī yār<br>her biri bir nesne ḳıldı iḫtiyār<br><br>kimi yola şükriçün girmişidi<br>göçmedin ol tañrıya irmişidi<br><br>baʿżıları kim göçüben gitdiler<br>ḫasta n'olavuz diyü fikr itdiler<br><br>baʿżılar ʿavrat alavuz didiler<br>geldiler niyyetlerine irdiler<br><br>bu ḥadiṣi anda buyurdı resūl<br>her sözi maḳbūl her işi uṣūl<br><br>her kimüñ gelmekligi neyse didi<br>irişür aña didi ḳaydın yidi<br><br>ḥaḳ resūlinüñ sözi oldu tamām<br>her biri buldı dilegin iy hümām<br><br>niyyetüñi ḫayra kıl sen de ī yār<br>dünyā terkeyle vü illā zinhār<br><br>niyyetüñe irişesin bī-gümān<br>sözidür peyġāmberüñ ḳılma gümān |

## I. HİKÂYE

| Yüz Hadis Yüz Hikâye I | Yüz Hadis Yüz Hikâye II | Ferah-nâme |
|---|---|---|
| EVVELKİ HİKÄYET: ḥikâyet olındı kim, İbrahim'ü'bnü Edhem rahmetü'l-lâhi ʿaleyhi Horasan pâdişâhınuñ oġlıdı. gendü daḫı begidi. birgün köşk üstinde oturdı. gördi kim bir derviş gelmiş köşgi gölgesinde oturmış elinde bir yufka dutar, yiyidurur. ol yufka'i yidi birez su dahı içdi andan yatdı, uyıdu. | ḥikâyet olındı kim, İbrahim'ü'bni Edhem Horasan pâẕişâhınuñ oġlı idi. Gendü daḫı pâẕişâh idi. Bir gün köşki üstinde oturdı. Gördi ki bir derviş geldi köşk gölgesinde oturdı. Elinde bir yufka dutar, yiyüdururdı. Ol yufkayı yidi daḫı birez su içdi uyıdı. | nitekim buna münāsib buldılar<br>ulular bir ḫoş ḥikāyet ḳıldılar<br><br>birgün ibrahim edhem dir ḫaber<br>kim ḫorāsan pādişāhıdur meger<br><br>gendü ḳaṣrında oturur ṣāḍ u man<br>ḳıl teferrüc ne ḳılısardur zemān<br><br>köşk içinde otururiken ī yār<br>manẓaratdan bakdı bir derviş vār<br><br>geldi köşküñ gölgesinde oturur<br>bir pāre etmek önine getürür<br><br>yidi ḫoş anı bir içim içdi ṣu<br>gitdi göñlinden ġuṣṣa vü ḳorḫu<br><br>yidi vü yatdı uyudı ol gişi<br>ḳıldı ibrahim teferrüc bu işi |

| Yüz Hadis Yüz Hikâye I | Yüz Hadis Yüz Hikâye II | Ferah-nâme |
|---|---|---|
| İbrâhîmü'bni Edhem bir ḳulına ısmarladı ki şol dervişi uyanıcaḳ al, benüm ḳatuma getür didi. çun derviş uyandı. ol ḳul iyitdi seni melik kıġırur didi. aldı İbrāhim katına geldi. İbrâhim şordı kim, iy derviş karnuñ açmıdı? iyitdi evet. iyitdi: bir yufkayile ṭoydun mı? aydur evet. aydur andan ġuṣṣasuz yatdun uyıdun mı? aydur evet. çun gördi bunı İbrâhim aydur: çünki nefs bir iki loḳma etmek ve bir içim suya kanaʿat eylerimiş niderin ben bu mülki ki dükeli halkuñ maẕlaması benün boynuma ola diyüb mülkin terk itdi gircek niyyetile Teñri yolına girdi. ilinden şehrinden çıḳdı, ḳavminden ayrıldı. | İbrâhîm bir ḳulına ısmarladı kim şol derviş uyanıcaḳ al, benüm ḳatuma gel didi. Çün derviş uyḳudan uyandı, ol ḳul ayıtdı: seni pâẕişâh melik okurdur gidelüm didi. Aldı İbrāhim katına getürdi. İbrâhim şordı kim, iy derviş karnuñ açmıdı? iyitdi Ha'e. Aydur: Şol yufkayı kim yidün karnuñ doydı mı? Aydur: Ha'e aydur: Şol suyı kim içdün ḳanduñ mı? Aydur: Ha'e. Ġuṣṣasuz yatduñ uyıduñ mı? Aydur: Ha'e Çün İbrâhim bunı gördi, aydur: çünki nefs bir iki loḳma etmegile ve bir içim suya ḳanaʿat eylermiş. niderem ben bu mülki ki dükeli halkuñ maẕlemesin götürem günahkâr olam didi. Mülki terk eyledi, gerçek niyyetile Tañrı yolına girdi. İlinden şehrinden çıḳdı, ḳavümlerinden ayrıldı. | bir ḳula ışmarlar ibrâhim anı<br>kim uyanıcaḳ gözet al gel anı<br><br>çünkü derviş uyḫusına ḳandı<br>açdı gözin uyḫudan uyandı<br><br>ilerü vardı bu ḳul virdi selām<br>döndi dervişe bu ḳul söyler kelām<br><br>padişah ohur diyüben aldı<br>döndi ibrahim ḳatına geldi<br><br>durdu ibrahim sorup bu dervişe<br>kim bu mıdur özüne dāyim pişe<br><br>derviş eydür budur iy şāh-ı cihān<br>dāyima bir loḳma yirem zāyigān<br><br>ṭoyaram yirem uyuram ḳaygusuz<br>yavlak ibrahime ḫoş geldi bu söz<br><br>durdı ibrahim edhem fikr ider<br>fikrile anla ki nice ẕikr ider<br><br>niyyet itdi taḫtınuñ terkin ura<br>yalıñuz bir ḥırḳa giye otura<br><br>terk ide bu dünyānuñ azın çoġuñ<br>işid imdi neye irürdi sözin<br><br>didi kim bir loḳma etmekle bu nefs<br>bir içim suyıla olurmış ḫacer-becs<br><br>niderem bu mülki ben terk itsem e<br>külli terk idüp kanaʿat itsem e<br><br>maẕluma sen getürüp ḫalḳun ḳamu<br>varacaġum yirüm olınca ṭamu<br><br>boynuma niçün alam ḫalḳ yazuġın<br>tārumār idem yolumuñ āzuġın |

| Yüz Hadis Yüz Hikâye I | Yüz Hadis Yüz Hikâye II | Ferah-nâme |
|---|---|---|
| | | ṭamuyı niçün ḳılam bana duraḳ<br>ṣatun alam özüme āh u firāḳ<br><br>bunca miḥnetler ne bir lokmayiçün<br>nice zaḥmetdür bana bu ne içün<br><br>fikrile bu resme niyyet eyledi<br>zihi kim yaḫşı vü himmet eyledi<br><br>niyyetin iḫlaṣıla ḳıldı ī yar<br>mülki terk eyledi ḳıldı tārumār<br><br>tañrı yolın ʿışḳıla dutdı hemān<br>oldı ilinden vü şehrinden revān<br><br>ḳavmini terk eyledi ḳıldı sefer<br>gör nicesi buldı anı ol ẓafer |

| Yüz Hadis Yüz Hikâye I | Yüz Hadis Yüz Hikâye II | Ferah-nâme |
|---|---|---|
| Bir gün seferde giderken yabanda bir ḫoş ṭonlu gişiye uġradı. ol gişi buña aydur. iy oġlan ḳandan gelürsin ve ḳanda gidersin, ḳarnun açmıdur. İbrâhim aydur açdur. daġı ol gişi iki rekʿat namâz ḳıldı. ibrâhim aydur: Tenrinüñ ḳudretinden gördüm, sağ yanında taʿam ve sol yanında su ḥâżır olmış. aydur gel yi İbrâhim aydur vardum geregümce yidüm ve içdüm. daġı aydur kim, iy oġlan zinhâr hiç bir nesneye ivmegil, nekim işlersen fikrile işle kaçan ki Teñri teʿālā bir ḳulına hayr eylemek dilese, ol ḳuluñ içinde bir çırāğ yandurur. daḫı ol ḳul ol çırağıla baḳar ḥaḳdan bâtılı bilür ve iy oğlan kaçan kim sen eyü gişilerile oturasın gendüzüñi bularuñ ḳatında yir gibi eylegil ve oş saña ism-i aʿẓam ögredeyim ḳarnuñ acıcaḳ ve susayıcaḳ duʿā ḳılasın daḫı taʿam ve su bulasin. bu gelecileri didi. | Bir gün seferde giderken bir ḫoş donlu gişiye uġradı. Ol gişi buña aydur. iy oğlan ḳandan gelürsin, ḳanda gidersin? İbrahim aydur: Dünyadan gelürin ahirete giderin. Karnun aç mı?. Ayıtdum: Açdur. Andan gişi iki rekʿat namâz ḳıldı. Tanrınuñ ḳudretinden gördüm ki sağ yanında taʿam ve sol yanında su gördüm ḥâżır olmış. Gel ta'am iftar it didi. Vardum geregümce yidüm, içdüm. Andan bana ayıtdı ki iy oğlan zinhâr hiç nesnede ivmegil, ne kim işlersen fikrile işlegil. Ḳaçan ki Tañrı Teʿālā bir ḳula hayr eylemek dileye, ol ḳuluñ içinde bir çeraḳ yandurur. Andan ol ḳul ol çerağıla baḳar ḥaḳḳıla bâtılı bilür. Ḥaḳḳı dutar bâtıldan sakınur. İmdi iy oğlan kaçan kim sen salih gişilerile oturasın gendüzüñi yir gibi eylegil. Uş saña ism-i aʿẓam ögredeyin Ḳaçan ḳarnuñ açıcaḳ ve susayıcaḳ duʿā ḳılasın. Tañrı Teʿālā ḳudretinden saña şu daḫı taʿam daḫı vire dedi. | ol seferde gideriken bir gün ol<br>bir laṭīf gişiye ol uġradı yol<br><br>ḳarşu geldi ol gişi eydür buña<br>iy gişi ḳandan gelürsin di bañā<br><br>ḳanda gidersin yola düşüp ī yar<br>söyle ḥālüñi baña kıl āşikār<br><br>döndi ibrāhim aña dir iy gişi<br>dünyadan vaz geldüm añla bu işi<br><br>niyyetümde aḫiret ḳıldum ṭaleb<br>hiç elüme giremi ki iy ʿaceb<br><br>salṭanat ḳodum vu ḳıldum tār u mār<br>dertlü göñül yaʿni bir ṭımar umar<br><br>nefsüme yaʿni ḳıla mı bir naẓar<br>iy ʿaceb bula mı ki bu yolda fer<br><br>nefs elinden ʿāciz oldum iy dirīg<br>bana yol gösterivir ḳılma dirīg<br><br>ol gişi hiç ḳarnuñ aç mı dir aña<br>didi ibrāhim ne ṣorarsın bana<br><br>nefs acıḳmışdur ḳatı iy cān u men<br>uşda görince żaʿīf oldı beden<br><br>arzusın çünki bu nefsüm bulmadı<br>bunca gündür şāẕ u hürrem olmadı<br><br>ḫışm idüben ṭarlıġandı gey ḳatı<br>ʿāciz oldu gitdi nefsüñ ṭāḳatı<br><br>çünki edhem sözini kıldı tamām<br>işit imdi ne ḳılısar ol hümām<br><br>ol gişi tiz başladı ḳıldı namāz<br>ḫoş münācāt eyledi ḳıldı niyāz |

| Yüz Hadis Yüz Hikâye I | Yüz Hadis Yüz Hikâye II | Ferah-nâme |
|---|---|---|
| | | gördi ibrāhim o şāh-ı muḥterem<br>ḳudretinden tañrınuñ iy pür-kerem<br><br>ṣaġ yanında bir ṭolu çanaḳ taʿām<br>ṣol yanında ṣu kim içer ḫas u ʿām<br><br>ḥażır olmış didi gel iftār ḳıl<br>nefsüñi ṭāb açlıġıla tār ḳıl<br><br>çünki gördüm taʿāmı bī-amān<br>bī- tekellüf başladum yidüm hemān<br><br>yidüm içdüm o yemekden anda ben<br>liki yazdım sözlerini cānda ben<br><br>baña eydür kim iy yigit zinhār<br>ivmegil her nesnede iy iḫtiyār<br><br>her ne kim işleriseñ fikr eylegil<br>ibtidāsında ḥaḳḳı ẕikr eylegil<br><br>her ḳaçan kim ḥaḳ teʿālā bir ḳula<br>raḥmet idüp ḥayrıla iylik ḳıla<br><br>ol ḳuluñ gönlinde yandurur çerāġ<br>iḫtiyāc olmaz aña panbuġ u yaġ<br><br>ol çeraġıla görür her bir ḳulı<br>farḳ ider anuñla ḥaḳḳı bāṭılı<br><br>imdi iy yigit ḳaçan sen iresin<br>ḳanda kim ṣaḥiḥ gişiler göresin<br><br>gendüzüñe anda sen yir eylegil<br>bu yigitlügüñi sen pīr eylegil<br><br>ismʿ-i aʿẓam ögredeyim uş saña<br>kim görenler işüñi ḳala ṭaña<br><br>ṣuṣayıcak acıġıcak ḫoş ḳıl duʿā<br>ol duʿādan göresin sen ne doġa<br><br>ḥaḳ teʿala ḳudretinden bilesin<br>ṣu ṭaʿām ḥazır ḳatuñda bulasın<br><br>çünkü ibrāhim edhem iy hümām<br>ol duʿāyı ögrenüp ḳıldı tamām |

| Yüz Hadis Yüz Hikâye I | Yüz Hadis Yüz Hikâye II | Ferah-nâme |
|---|---|---|
| daḫı aydur: iy oğlan var indi işüñe, ben dahı işüme dir. İbrâhim aydur: gitmedüm katında ṭurdum elin ḳaldurdı duʿa ḳıldı. aydur ilâhi beni bu oġlandan gizleyüvir didi. ibrâhim aydur şolokdem gözümden yavuverdi. ben daḫı yine yoluma vardum. ḳarnum acduġı yirde ve susaduğum yirde ol ism-i aʿzamile duʿā ḳılurdum. eksügüm tamâm olurdı. yine gideriken bir gişiye uġradum. aydur: iy oğlan hiç kimseye uġradun mı? iyitdüm: evet. bir gisiye uġradum baña ism-i aʿzamı ögretdi ve ögütler virdi. dağı bu gişi aġladı. iyitdüm Teñri ḥaḳıçün baña iyidivir kim, ol gişi ne gişidür. aydur ol İlyâs peyġamberidi, Aleyhi's-selâmü geldi kim, saña dinüñ yolın ögrede. iyitdüm sen kimsin? Aydur ki ben Huẕır peyğamberin "aleyhi's-selâmü imdi çun Ibrâhim mülkin terk idüb Teñri yolına girdi. Teñri teʿâlâ aña ism-i aʿzam rüzı ḳıldı ve velilerin gösterdi. (Erkan,1979: 5-15) | Andan ayıtdı: iy oğlan var imdi işüñe, ben dahı işüme gideyin. İbrâhim aydur: gitmedüm, elin ḳaldurdı duʿa ḳıldı. Aydur: İlâhi beni bu oġlandan gizleyüvir didi. ibrâhim aydur: Şolok dem gözümden ġâyib oldı. Ben daḫı girü yoluma girdüm, gitdüm. Her ḳaçan kim ṭaʿam gerek şu gerek oldı ol ism-i aʿẓamı oḳurdum. Tañrı Teʿālā gendü ḳudretinden niʿmet viribirdi: geregümce yirdüm, içerdüm. Giderken bir gişiye daḫı uġradum. aydur: iy oğlan hiç kimseye uġradun mı? Ben ayıtdum: Evet. bir gisiye uġradum baña ism-i aʿzam ögretdi ve ögütler virdi. Andan ol gişi bunı işidicek aġladı. Ben ayıtdum: Tañrı ḥaḳḳıçün baña ayduvirgil ol ne gişi ne gişi idi didüm. Aydur ol İlyâs peyġamberidi, Aleyhi's-selâmü geldi kim, saña dinüñ yolın göstere. Ayıtdun: sen kimsin? Aydur: ben Hıżır peyğamberin. İmdi çün İbrâhim mülki terk itdi, Tañrı yolına girdi. Tañrı Teʿâlâ aña ism-i aʿzam ruzi ḳıldı, velilerin aña gösterdi. | döndi eydür bu gişi var imdi sen<br>ben giderem iy yigit sen ḳal esen<br><br>sen işüñe var ben işüme hemān<br>ayrıcı durur ṣāfi devr-i zamān<br><br>gitmedi ibrāhim edhem bil ī yār<br>terk idemez ṣoḥbetine kim ṭoyar<br><br>gördi ibrāhimi gitmez ol gişi<br>virdi ibrāhim aña çoḳ teşvişi<br><br>el getürüben duʿā ḳıldı ol er<br>dir ilāhi baña sen virgil ẓafer<br><br>yā ilāhi dir ḥaḳḳa yalvardı bul<br>bu yigitden beni gizle ḳıl ḳabūl<br><br>çün bu deñlü nāliş itdi ol gişi<br>ḳaldı ibrāhim gitdi ol gişi<br><br>çün görinmez oldı gözinden anuñ<br>ḳaldı ibrāhimde ḥasreti anuñ<br><br>gitdi ibrāhim de gendü yolına<br>dirlik ehli ḥaḳ yolında bulına<br><br>karnum acup ṣuṣayıcakdur ī yār<br>ism-i ʿaẓam oḳıram iy şehriyār<br><br>eksigüm külli gelürdi yirine<br>irişürem göñlümüñ tedbirine<br><br>gideriken yine gördüm bir gişi<br>baña eydür ṭogrı digil bu işi<br><br>bir gişiye uġraduñ mı yolda hīç<br>gey ṣaḳın bu yolda zinhār olma bīç<br><br>uġradum diyü ḫaber virdüm aña<br>ism-i ʿaẓām ögredi virdi baña |

| Yüz Hadis Yüz Hikâye I | Yüz Hadis Yüz Hikâye II | Ferah-nâme |
|---|---|---|
| | | yaḥşı ögütlerde virdi bana ḥaḳ<br>şöyle kim her sözinüñ eksügi çoḳ<br><br>eyle diyicek bu gişi aġladı<br>şöyle aġladı ki cānın ṭaġladı<br><br>ben bu hali göricek ḳaldum ṭaña<br>yine ṣordum bu işi döndüm aña<br><br>didüm ol tañrı ḥaḳḳıçün iy ʿazīz<br>ol gişiyi dilerem eyide siz<br><br>didi kim ilyās peyġāmberdür meger<br>geldi dinüñden saña virdi ḫaber<br><br>din yolın gösterdi saña gitdi ol<br>ben didüm sen kimsin ol ḫod<br>dutdı yol<br><br>didikim ben ḫıżıram uşda bil ī yār<br>gendüzin ʿarż eyledi oldı güzār<br><br>ḫıżır gitdi ḳaldı ibrāhim meger<br>ḳarşu andan girü oldı muʿteber<br><br>mülki terk eyledi ṣıdḳıla hemān<br>girdi tañrı yolına buldı amān<br><br>ḥaḳ teʿālā gör aña ne işledi<br>ism-i ʿaẓam yaḫşısın baġışladı<br><br>ḫıżra irürdi anı perverdigār<br>hem veliler kıldı aña iş ī yār |

| Yüz Hadis Yüz Hikâye I | Yüz Hadis Yüz Hikâye II | Ferah-nâme |
|---|---|---|
| ----- | İmdi sen daḫı ṣıdḳıla Tañrı yolına girüp Ḳur'an buyruġın dutup ḥadişler ḥükmin işidüp ṣâliḥ ʿamel işleriseñ ol mertebeyi çalabum saña daḫı rūzi ḳılıvire, inşâa'llâhu Teʿâlâ. ( Sarı, 2007: 188) | toġrı niyyet ḳıldı irişdi haḳḳa<br>ṭoġrısañ sen de irürsin muṭlaka<br><br>ṭoġrılıḳdur bu yoluñ sermāyesi<br>niyyet itmeklikdür evvel māyesi<br><br>nitekim evvelde ḳıldı istimaʿ<br>anla gel gönlüñde varsa içtimaʿ<br><br>kim resūlʿullah buyurmışdur ḫaber<br>niyyeti ol ḳıldı evvel muʿteber<br><br>muʿteberdür niyyet iy şāh-ı güzīn<br>niyyeti ḫayr eyleyen ṣaḳlar özin<br><br>iy ḫaṭiboġlı bu yolda gey ṣaḳın<br>tevbeñ artur ṣaḳla ṭuz etmek ḥaḳḳın<br><br>niyyeti ḫayr eyle her bir gişiye<br>ḫayr u şer niyyeti uġrar gişiye<br><br>gey ṣaḳın kim serseri virme cevāb<br>söz budur vallahu aʿlem bi'ṣ-ṣavab |

Bu çalışma için Yüz Hadis Yüz Hikâye ile Ferah-nâme'de birinci sırada yer alan "Ameller, niyetlere göredir", hadisi, ardından gelen hikâye ve okuyucuya verilen öğüt kısımları ele alınmıştır. Ferah-nâme'nin hacim bakımından hem hikâye hem de öğüt bölümünde mensur yüz hadis yüz hikâyeye göre biraz daha geniş tutulduğu gözlemlenmiştir.

YHYH I

*İbrâhīmü'bni Edhem bir ḳulına ısmarladı ki şol dervişi uyanıcak al, benüm ḳatuma getür didi. çun derviş uyandı. ol ḳul iyitdi seni melik kığırur didi. aldı İbrāhim katına geldi.*

YHYH II

*İbrâhīm bir ḳulına ısmarladı kim şol derviş uyanıcak al, benüm ḳatuma gel didi. Çün derviş uyḳudan uyandı, ol ḳul ayıtdı: seni pâẕişâh melik okurdur gidelüm didi. Aldı İbrāhim katına getürdi.*

FERAH-NÂME

*bir ḳula ışmarlar ibrahim anı/ kim uyanıcaḳ gözet al gel anı*
*çünkü derviş uyḫusına ḳandı/ açdı gözin uyḫudan uyandı*
*ilerü vardı bu ḳul virdi selām/ döndi dervişe bu ḳul söyler kelām*
*padişah ohur diyüben aldı/ döndi ibrahim ḳatına geldi*

Bununla beraber mensur metinde hikâye bölümünde karşılıklı konuşma içeren; "*İbrâhim şordı kim, iy derviş karnuñ açmıdı? iyitdi evet. iyitdi: bir yufkayile ṭoydun mı? aydur evet. aydur andan ġuṣṣasuz yatdun uyıdun mı? aydur evet. çun gördi bunı İbrâhim aydur.*" bölümü, Ferah-nâme'de aşağıdaki biçimde ve soru cevap bölümü olmadan kaleme alınmıştır.

*"durdu ibrahim sorup bu dervişe/kim bu mıdur özüne dāyim pişe*
*derviş eydür budur iy şāh-ı cihān/ dāyima bir loḳma yirem zāyigān*
*ṭoyaram yirem uyuram ḳaygusuz/ yavlak ibrahime ḫoş geldi bu söz*"

Kaynaklarda Hatiboğlu'nun daha önce tercüme suretiyle kaleme aldığı Bahrü'l-hakāyık ve Letâyif-nâme'de olduğu gibi Ferah-nâme'de de öğretici bir gaye gütmüş, sanat endişesi taşımamış olduğu belirtilse de *Ferah-nâme'nin* müellifin diğer eserlerine göre biraz daha gelişmiş bir nazım tekniğine sahip olduğu da ifade edilmektedir

"Hatiboğlu, daha önce tercüme suretiyle kaleme aldığı Bahrü'l-hakāyık ve Letâyif-nâme'de olduğu gibi Ferahnâme'de de öğretici bir gaye gütmüş, sanat endişesi taşımamıştır. Eserin Eski Anadolu Türkçesi devresinin özelliklerini yansıtan dili sade, külfetsiz ve oldukça pürüzsüzdür. Ferah-nâme müellifin diğer eserlerine göre biraz daha gelişmiş bir nazım tekniğine sahiptir. Ayrıca dil ve edebiyat tarihi açısından olduğu kadar Anadolu'nun din ve kültür tarihi bakımından da önemli bir

eserdir[17]**.** Bu açıdan bakıldığında Ferah-nâme'nin manzum olmasının da etkisiyle olsa gerek mensur nüshalardan daha edebi nitelik taşıdığı belirtilmelidir.

Fiiller açısından üç metin karşılaştırıldığında Ferahname Ferah-nâme'nin daha fazla fiile sahip olduğu görülmektedir. Ancak mensur nüshalarda çoğunlukla basit fiiller kullanılmakla beraber Ferah-nâme'de isim+yardımcı fiil yapısındaki birleşik fiillerin daha fazla olduğu da gözlemlenmektedir. *Namaz kıl-, du'a kıl-, aşikâr kıl-, güman kıl-, hikayet kıl-, iftar kıl-, 'aciz ol-, hazır ol-, hoşnud ol-, hışm it-, niyyet it-mimmet eyle-, yir eyle-, zikr eyle-* gibi doğrudan isim unsurunu fiilleştiren yardımcı fiillerin yanında *yol göster-, yol dut-, teşviş vir-, tanrıya er-, yola düş-, takati git-, sohbete toy-, özini sakla-, karşu gel-* gibi deyimleşmiş yapılar da yer almaktadır. Tasviri fiil kullanımı ise kılıvir-, yavuvir-, gizleyüvir- gibiçoğunlukla tezlik fiiliyle mensur metinlerde daha fazla kullanıldığı izlenimini vermektedir. Ferahname ve diğer nüshalarda kıgır-/ohu- /oku- ve yavu-/ gayib ol- / gizlen-, uġra-/ḳarşu gel- gibi fiil tercihi açısından da kısmi ayrılık görülmektedir.

Birinci hadis ve birinci hikâyenin söz varlığına isimler açısından bakıldığında ise *beg/pÀdişÀh/melik*, *yuſka/etmek*, köşk/kasr, *òoş ùonlu-donlu gişi/ laùìf* gişi gibi farklı tercihlerin dışında karşılaştırılan metinlerin neredeyse aynı söz varlığıyla kurulduğu görülmektedir.

Görevli kelimeler açısından bakıldığında nüshalar arasında *kim/ki, ve/veya, ya/yahud* şeklinde farklı tercihlerin olduğu da gözlemlenmektedir.

**Sonuç olarak:** Uzun zaman önce ortaya atılmış iki ayrı görüşten hareketle bu yazıya konu olan mensur ve manzum yüz hadisler, Türk diline çevrilmiş ilk yüz hadisler olma özelliklerinin yanında Anadolu'da hadis yazma geleneğini başlatan hem dini hem edebi nitelikleriyle halka ulaşmaya çalışan eserlerin öncüsü olmuştur.

Şu anki bilgilerden hareket edilirse bu önderlik işini yapan iki isim, Erzurumlu Darîr ve Hatiboğlu olarak anılmalıdır. Ancak mensur 100 hadis yüz hikâyeyi Darîr'in yazdığına dair kesin bir bilgi bulunmadığı bu eseri de Hatiboğlu'nun yazdığı kabul edilirse Hatiboğlu, sadece ilk manzum yüz hadis şairi değil Eski Anadolu Türkçesinde ilk mensur tercüme yüz hadisi de yazan isim olur.

Anadolu'da hadis derleme ve tercüme etme geleneğini başlatan hem dini hem edebi nitelikleriyle halka ulaşmaya çalışan eserlerin hem ifade kalıpları hem de sahip oldukları söz varlığıyla Türk dilinin gelişmesine de büyük katkı verdiği açıktır.

---

[17] **(**https://islamansiklopedisi.org.tr/ferahname--hatiboglu**).**

Öte yandan Ferah-nâme'nin Darîr'in eserinden mi yoksa Darîr'in de yararlandığı ortak bir kaynaktan mı yararlandığı yoksa ileri sürüldüğü gibi her iki eseri de Hatiboğlu'nun mu yazmış olup olmadığıyla ilgili sağlıklı bir karara varabilmek için en önemli iş, eserlerin çok yönlü değerlendirmelerinin ve karşılaştırmalarının yapılmasıdır. Eldeki manzum ve mensur metinlerin sadece birinci hadis ve hikâyeleri üzerinden yapılan değerlendirmenin tartışmaları sonuca götürecek verilere ulaştıramayacağı açık olsa da söz konusu eserlerin yapı, anlam, söz varlığı, kelime tercihi, sıklığı vb. yönlerden incelenmesinin daha iyi sonuçlar doğuracağını göstermesi açısından önemi bulunmaktadır. Bu tarz çalışmaların başladığı görülmekle birlikte[18] bu yayınlara erişilebilirliğin sağlanması ve devamının gelmesinin tarihi metinlerin künyesiyle ilgili daha isabetli sonuçlara ulaştıracağına inanılmaktadır.

**Kaynaklar**

Coşan, M. Esad, *Hatiboğlu Muhammed ve Eserleri*, İstanbul, 2008, s.120.

Erkan, Mustafa, *Yüz Hadis Yüz Hikâye*, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Ankara, 1979

Karahan, Leyla, *Erzurumlu Darîr*, Ankara, 1995, s.146-149

Koçyiğit, Talat, *Hadis Tarihi*, Ankara, 1981.

Öztoprak, Nihat, *Klasik Türk Edebiyatında Manzum Yüz Hadisler*, (Yayımlanmamış Doktora Tezi), İstanbul, 1993.

Sarı, Mustafa, *Türkçede Art Zamanlı Değişmeler (Yüz Hadis Yüz Hikâye Örneği*), Ankara, 2007, s. 187Özkan, Mustafa, Türk Dilinin Gelişme Alanları ve Eski Anadolu Türkçesi, İstanbul 2009.

Şahin, Hatice, Ferah-nâme, Bursa 2020.

Taş, İsmail, "Hatiboğlu Muhammed'in Ferah-nâme Eseri Hakkında Bir Değerlendirme: Bosna Nüshası Örneği" *Karabük Türkoloji Dergisi*, 2023, 6(2), 70-107.

Yeşiloğlu, Banu, *Hatiboğlu Muhammed'in Ferah-nâme Adlı Eserinde Sıfatların Metinbilim ve Anlambilim Açısından İncelenmesi (Koyunoğlu Nüshası)*, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Karabük 2023.

(https://islamansiklopedisi.org.tr/ferahname--hatiboglu)

[18] Banu Yeşiloğlu, *Hatiboğlu Muhammed'in Ferahnâme Adlı Eserinde Sıfatların Metinbilim ve Anlambilim Açısından İncelenmesi (Koyunoğlu Nüshası*), (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Karabük 2023.